

HİLM (Efendimizin Yumusak Huyluluğu)

https://www.youtube.com/watch?v=Ci5Mr8-_0BA

Sorular:

1. Peygamberlikte Hilm sıfatı neden önemlidir?
2. Efendimizin haksızlıklara karşı davranışı nasıldı?
3. Efendimiz kendisine yapılan kaba davranışlara karşı nasıl davranıyordu?

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Tebliğinde Göze Çarpan Hususlardan Hilm

Kâinatın Efendisi, Cenâb-ı Hakk'ın ifadesiyle mü'minler için en mükemmel örnek (Ahzab, 33/21) olduğundan; O'nun İslâm'ı tebliğ usûl ve şekilleri biz mü'minler için de baş vurulacak yegâne kaynaktır. Zira Allah Resûlü (s.a.s.) İslâm'ı tebliğ ederken, "Şeriat-ı Tekviniye" dediğimiz, kâinatın akışı içerisinde cereyan eden genel prensiplere göre davranmış ve daha sonraları karşılaşabilecekleri her türlü durumda ümmeti için bir model ortaya koymuştur. O isteseydi, Rabbisine yalvarır ve istediği dünyalığı elde edebilirdi; isteseydi ve hikmet-i İlâhiyeye uygun düşseydi, belki de bütün müşrikler helâk olur veya İslâm'a girebilirdi. Ama bütün bunlar mûcize kabilinden gerçekleşeceği için, O bir örnek, takip edilecek bir model olamazdı.

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) her konuda örnek olması sebebiyle, tarihin seyri içerisinde O'nun gönül verdiği dâvâ uğrunda "kandan-irinden deryaları geçip gitmeye azimli ve kararlı; varıp hedefine ulaştığında da her şeyi Sahibine verecek kadar olgun ve Yüce Yaratıcı'ya karşı edepli ve saygılı gönül erleri" yetişmiştir.

Hiz. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) insanları İslâm'ı davet misyonunu ele aldığımızda, onda, daha pek çok ve önemli hususiyetin yanı sıra, şu prensiplerin de birer esas olduğunu söyleyebiliriz:

1. Sabır,
2. Yumuşak Davranma ve Hoşgörü,
3. Tadrîcilik,
4. Neticeleri Allah'tan bilme,
5. İç derinliği,
6. Tevazu,
7. Muhasebe.

Yumuşak Davranma ve Hoşgörü

Hoşgörü ve hilim (yumuşak huyluluk), Efendimiz'in İslâm'ı tebliğinde en mühim köşe taşlarından birisidir. İnsanlara mülâyemetle yaklaşarak dâvâsını anlatan Peygamber Efendimiz'e, yaptığı işin doğruluk ve mükemmelliğini tebci mânâsına Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "O vakit, Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için duada bulun! (Umuma ait) işlerde onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven! Çünkü Allah, kendisine tevekkül edenleri sever."" (Âl-i İmran, 3/159)

Hilm, Allah Resûlü'ne verilmiş ayrı bir altın anahtar durumundadır. O, bu anahtarla pek çok gönlü açmış ve onlara taht kurmuştur. Eğer O'nun bu hilmi olmasaydı, pek çok hazımsız gönül bir kısım sertliklerle karşılaşacak ve şimdi olduğunun aksine, kimileri İslâm'a cephe alacak, kimileri de belki bir hisle O'ndan uzaklaşacaktı. Ancak Allah Resûlü'nün hilmiyle ki, bütün bunların önü alındı ve koşan koşana herkes gelip İslâmiyet'e dehalet etti.

Âyetten de anlaşıldığı üzere hilm, rahmetten gelir. Eğer Allah Resûlü, kaba ve haşin olsaydı -ki, asla değildi- etrafında bulunanların hepsi dağılıp gidecekti. Cenâb-ı Hakk'ın engin rahmetidir ki, O'nu yumuşak huylu kıldı. Yani O'nun mayesini öyle mükemmel ve mâhiyetini de öyle halîm kıldı ki, O'na dokunan eller dahi hiçbir zaman incinmedi ve diken bekledikleri anlarda gül buldular (Gülen 1997, 1:398).

Burada merhametle ilgili birkaç hadis-i şerif zikretmeyi faydalı buluyorum. Allah Resûlü (s.a.s.), şöyle buyuruyor:

İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez. (Buhâri, "Tevhid", 2; Müslim, "Fezâil," 66)

Yerdekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size merhamet etsin. (Hâkim, el-Müstedrek, 4:277)

Merhamet etmeyene merhamet edilmez. (Buhâri, "Edeb," 18; Müslim, "Fezâil", 65)

Hz. Peygamber (s.a.s.), kendisinin dişini kırınlara, başını yaranlara karşı bile hep müsamahalı davranmıştır. Mekke'nin fethinden sonra durumlarının ne olacağını merakla bekleyen Mekkelilere, kendisini yurdundan yuvasından mahzun ve yaşlı gözlerle çıkarmış olmalarına bakmaksızın, "Gidiniz, hepiniz serbestsiniz." buyurmuştur. Ebû Süfyan'ı affetmiş ve Müslüman olması için gönlünü yumuşatmıştır. Ciğerinin parçası olan amcasının katili Vahşi'yi ve Ebû Cehil'in oğlu İkrime'yi de affetmiştir. Daha bunlar gibi nicelerini affederek bağrına basmış, işledikleri daha nice kötülüklerden dolayı onları muaheze etmemiştir.

İnsanların kusurlarını yüzlerine vurmamış, yaptıkları hatalardan dolayı onları suçlayarak toplum nazarında hor-hakir görüp küçük düşürmek yerine, doğru ve güzellikleri öncelikle kendi hayatında yaşayarak insanlara örnek olmuştur.

Bazen O'nun karşısına çıkıp kaba-saba hareket eden ve hakaretle bulunan insanlar olurdu. O, parmağını indirip kaldırsaydı yüz kılıç birden o adamın kellesi üzerinde iner kalkardı. Ancak, bu kaba-saba hareketleri hep mülâyemetle karşılaşmış ve bütün bu hareketlere hilmle mukabelede bulunmuştur (Gülen, 1997, 1:403).

Buhari ve Müslim, Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet ediyorlar: Zü'l-Huveysira adında birisi Resûl-i Ekrem'e (s.a.s.) geldi. Allah Resûlü, o esnada ganimet malları taksiminde bulunuyordu. Efendimiz'e hitaben küstahça şöyle dedi: "Ya Muhammed, adaletli ol!" (Bu söz bizden birisine söylenmiş olsaydı, zannediyorum ciddî bir sarsıntı geçirirdik. Oysa ki biz, hakikaten adaletsizlik de etmiş olabiliriz. Fakat kendisine bu söz söylenen Zât, dünyaya adaleti getirmeye memur edilmiş bir peygamberdi.)

O sırada orada bulunan Hz. Ömer, bu saygısızca hitap karşısında birden kükrer ve: "Bırak beni şu münafığın başını alıvereyim, yâ Resûlellah!" der.

Allah Resûlü (s.a.s.), Hz. Ömer'i ve onun gibi düşünenleri teskin ettikten sonra bu adama döner ve sadece şunu söyler: "Yazık sana! Eğer ben de âdil olmazsam, başka kim âdil olabilir ki? (Buhari, "Edep", 95; Müslim, "Zekât", 142) Efendimiz'in bu mukabelesi, başka rivâyetlerde şu mânâyâ da gelebilecek şekildedir ki, bu da, onun nasıl bir muhasebe duygusuna sahip bulunduğunu gösterir: "Ben adalet etmezsem vah bana, ben mahvoldum demektir. Benim adaletsizliğimden dolayı vah sana, çünkü sen, peygamber olarak benim arkamdan geliyorsun!" (Gülen, 1997, 1:405-406)

Müsamaha ve hoşgörüyü alâkalı şu düsturlar da yol gösterici mahiyettedir:

Aç herkese açabildiğin kadar sîneni, ummanlar gibi olsun! İnançla geril ve insana sevgi duy; kalmasın alâka duymadığın ve el uzatmadığın bir mahzun gönül..! İyileri iyilikleriyle alkışla; inanmış gönüllere karşı mürüvvetli ol; inançsızlara öyle yumuşak yaşa ki, kinleri, nefretleri eriyip gitsin ve sen, soluklarında daima Mesih ol..! Kötülükleri iyilikle sav; görgüsüzce muamelelere aldırış etme! Herkes, davranışlarıyla kendi karakterini aksettirir. Sen, müsamaha yolunu seç ve töre bilmezlere karşı âlicenap ol..! Sevgiyi sevip düşmanlığa düşman olmak, inançla coşan bir kalbin en mümeyyiz vasfıdır. Herkesten nefret ise, ya gönlü şeytana kaptırmışlık veya bir cinnet eseridir. Sen, insanı sev; insanlığa hayran ol..! (Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, s. 101)

Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın Hilmi

Hilm, Allah Resûlü'ne verilmiş ayrı bir altın anahtar durumundadır. O, bu anahtarla pek çok gönülü açmış ve onlara taht kurmuştur. Eğer O'nun bu hilmi olmasaydı, pek çok hazımsız gönül bir kısım sertliklerle karşılaşacak ve şimdi olduğunun aksine, kimileri İslâm'a cephe alacak, kimileri de belki bir hisle O'ndan uzaklaşacaktı. Ancak Allah Resûlü'nün hilmiyle ki, bütün bunların önü alındı.. ve koşan koşana herkes gelip İslâmîyet'e dehalet etti. Evet hilm, Cenâb-ı

Hakk'ın Habibine verdiği en mümtaz sıfatlardan biriydi.. ve olduğu gibi rahmeti aksettiriyordu. Bu hususu anlatan bir âyette Cenâb-ı Hak, aynen şöyle buyuruyor:

"O vakit, Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet Sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç süphesiz onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için duada bulun! (Umuma ait) işlerde onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven! Çünkü Allah, kendisine tevekkül olanları sever." (Âl-i İmran, 3/159).

Âyetten de anlaşıldığı üzere hilm, rahmetten geliyor. Eğer Allah Resûlü, kaba ve haşin olsaydı -ki değildir- etrafında bulunanların hepsi dağılıp gidecekti. Cenâb-ı Hakk'ın engin rahmetidir ki, O'nu yumuşak huylu kıldı. Yani O'nun mayesini öyle mükemmel ve mâhiyetini de öyle halîm kıldı ki, O'na dokunan eller dahi hiçbir zaman incinmedi ve diken bekledikleri anlarda gül buldular. Nerede kaldı ki gönüllerine girdiği ve sinelerine taht kurduğu insanlar O'ndan incinmiş olsun!

Bu âyet Uhud muharebesi münasebetiyle nazil olmuştu. Allah Resûlü, ashabına, her türlü harp takdîğini ve tekniğini hem de en ince teferruatına kadar anlatmış olmasına rağmen, bazılarının emri dinlemedeki inceliği tam kavrayamayışı ve buldukları mevziyi, emir gelmeden terk edişleri, müslümanların muvakkat mağlûbiyetini netice verdi. Belki netice itibâriyle buna tam bir mağlûbiyet denemezdi ama mutlak bir gâlibiyet olmadığı muhakkaktı...

Allah Resûlü'nün öldürüldüğü şâyiâsı müslümanların pek çoğunu paniğe sürüklemişti. Bu arada o gün orada Enes b. Nadr gibi düşünenler de vardı. Onlara: "Resûlullah'ın öldüğü yerde siz niye duruyorsunuz?" diye kükretilmiş ve gidip canlarını Allah için vermişlerdi. Zaten yol da buydu; Resûl-ü Ekrem'in öldüğü yolda koşup ruhlarını feda etmeliydiler.

Şayet peygamber emr-i istikametinde hareket edilseydi ihtimâl muvaffâkiyete gidilecek ve başarı elde edilecekti. Halbuki gösterilen az bir muhâlefet, neticeyi ne kadar değiştirmiş ve ne kadar vahîm hâle getirmişti! Şimdi bu noktada bir lâhza durup düşünelim: Eğer bu cemaatin başındaki lider, Allah Resûlü değil de başka bir insan olsaydı, acaba emir dinlemeyen veya emre muhâlefet eden bu insanlara karşı tavrı ne olurdu? Onlara karşı hiçbir şey olmamış gibi davranabilir miydi? Bir de o, onların maddî ve mânevî liderleri ise.. Evet onlar, bütün doğruları O'ndan öğrenmişlerdi. Hayatlarında yüzlerce defa O'nun her meselede isabet ettiğine şahit olmuşlardı. İşte bu zat, daha işin başında onlara, ısrarla yerlerini terketmemelerini ihtar etmişti. Şimdi O'nun sözünü dinlememenin cezasını acı acı çekiyorlardı. Verilen onca şehidin yanında yaralanmayan da yok gibiydi. Bizzat, Allah Resûlü'nün başı yarılmış, dişi kırılmış ve vücudu da kan revan içinde kalmıştı. Evet, Allah Resûlü'nün yerinde bir başka lider olsaydı, en azından yüzünde bir sinirlilik veya yine en azından "Ben size şöyle yapın demedim mi?" gibi maziye hatırlatma kabilinden bir söz, bir davranış sadır olmaz mıydı? Bu en nazik noktada, Kur'ân, O'nun içinden geçmesi muhtemel düşüncelere karşı bir sed oluşturuyor ve O'na, yukarıda zikrettiğimiz âyetle hitap ediyordu.

Bu öyle bir an ve öyle nazik bir durumdu ki, liderden sâdır olabilecek en küçük jest, mimik ve hareket dahi, bu psikolojik hava içinde, normal zamandakilerden çok daha değişik tesirler icrâ edebilirdi. Onları kırıp gücendirebilecek en küçük bir hareketten dahi kaçınılması gereken böyle bir dönemde, Kur'ân, Allah Resûlü'ne hitaben: "Eğer onlara karşı sert ve kaba olsaydın -ki kat'iyen öyle değilsin- senin etrafından dağılıp gideceklerdi" (Âl-i İmrân, 3/159). Halbuki sahabi eski tavrını hiç mi hiç değiştirmiş değildi; Allah Resûlü'nün etrafında pervâne gibi dönüp duruyorlardı.

O'nun ahlâkı Kur'ân'dı. Aslında Kur'ân'ın bize anlattıkları da işte bu ilâhî ahlâktı. Görülmüyor mu ki, insanlar sürekli Allah'a baş kaldırıp O'na isyan ettikleri halde onlara bol bol rızık ihsan ediyor. Onlar Allah'a oğul ve eş isnat edip daha ne iftiralarda bulunurken, Allah rahmaniyetiyle, onlara çeşitli lütuflarda bulunuyor. Güneş her gün ısı ve ışığıyla, bulutlar gözyaşı denen yağmuruyla hep insanların imdâdına koşuyor, yer her zaman onlara çeşit çeşit bitki ve meyveleriyle bağrını açıyor; onlar ise bütün bu nimetlere karşı akla hayale gelmedik nankörlüklerle mukabele ediyorlar.

Evet, insanlar, kendilerine verilen bunca nimetin milyonda birine dahi şükür ve minnettarlıkla mukâbele etmiyorlar. Ne var ki, halîm olan Allah (cc) onları hemen cezalandırmıyor, işlenen hatalar yüzünden ilahî âdetini değiştirmiyor, hep veriyor ve durmadan veriyor...

Hz. Muhammed Aleyhisselam da Cenâb-ı Hakk'ın bu ismiyle isimlenmiş, bu ahlâkıyla ahlâklanmış olduğundan bu mevzuda Cenâb-ı Hakk'ın sıfat ve isimlerine tam âyinedarlık yapıyor. Zaten Kur'ân da O'na: "Mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametli" demiyor mu? (Tevbe, 9/127).

Sadece O değil, dedesi Hz. İbrahim de anlatılırken yine hilmiyle anlatılıyor.. evet O'nun hakkında da Kur'ân şöyle diyor: "Muhakkak ki İbrahim, yumuşak huylu, içli ve kendini Allah'a vermiş biri idi." (Hûd,11/75).

İbrahim, seviyeler üstü seviyede yumuşak huylu bir insandı. Kendini ateşe atan insanların dahi başına bir belâ gelir endişesiyle tir tir titriyordu. O, sabahlara kadar âh u vah eden, inleyip duran bir insandı.. ve münîbdi.. her lâhza, ayrı bir var oluş ve dirilişle Allah'a dönüşün menfezlerine yönelir, durmadan taptaze ve heyecan dolu bir yürekle Rabbin kapısında inler ve iki büküm olurdu.

Allah Resûlü, kendisini hep Hz. İbrahim'e benzetir. Evet O, hilm u silmde de dedesi İbrâhim'e benzerdi.

Bütün Hak dostları için de hilm çok mühim bir esastır. İnsan, her köşe başında kendisini kin ve nefretle bekleyen kimselere dahi yine hilmlle muâmele etmelidir. Hallac, ellerini kollarını kesenlere hakkını helal eder, kan gölü içinde asrın çilekeşi, kendisini bir cânî gibi sürgünlere gönderenlere, hapishane hapishane dolaştıranlara beddua etmek şöyle dursun hep imanlarını kurtarmaları için hayır duada bulunur.. bulunur ve hilmin ne derece yüksek bir pâye olduğunu onlara gösterir. Keşke, sonradan gelenler de hilmindeki bu büyüü anlayabilselerdi!

Yine Hz. İbrahim'e dönüyoruz: Hasımları onu ateşe atıyor, ve Cenâb-ı Hak da ateşe emrediyor: Ey ateş İbrahim üzerine berd u selam, yani ne buz ne de ateş, ikisi ortasında "selam ol" (Enbiya, 21/69) diyordu. Zira, İbrahim evvela âleme karşı kendi içini öyle donatmıştı. Ne öfkeleniyor ne de insanlara karşı soğuk davranıyordu. O bir "Selam" insanıydı. Cenâb-ı Hak'dan da aynı şekilde muamele gördü. İbrahim, Allah ahlâkıyla ahlâklanır da, Allah (cc) ona başka türlü muamele eder miydi? Asla! "Selam" bizzat Cenâb-ı Hakk'ın ismiydi.. ve ateş de İbrahim'e karşı "Selam" oluyor ve "Selam" duruyordu.

Hz. İbrahim'in başlattığı bu hilm ahlâkını Allah Resûlü zirveye çıkardı. Düşmanlarını yerle bir ettiği ve bütün imkanları elinde topladığı devrede dahi Allah Resûlü, mürüvvetten kıl kadar ayrılmadı. O, suçluları cezalandırmış olsaydı, O'na karşı gelecek mi vardı? Hayır. Belki Hz. Ömer gibi yüzlercesi, O'nun gözünün içine bakıyor ve O'nu üzen bir hadise karşısında aslanlar gibi

kükreyerek, baş almak için müsaade istiyorlardı. Halbuki her defasında O, ashâbını yatıştırıyor ve hilm u silm tavsiye ediyordu.

Bir gün, iffetine kat'iyen inandığı mübarek hanımına, çamur atılmıştı. Hangi müslümana kaşıyla işaret etse, pek çok münafığın başı gidebilirdi.. ve herkes bunu seve seve yapardı. Oysa ki, Allah Resûlü, günlerce diken yutar gibi söylenen sözleri yutuyor, yutkunuyor, vicdanında ızdırapların en tahammül-fersasını yaşıyor ama kat'iyen ses çıkarmıyordu. Bu durum muhteremler muhteremi Aîşe-i Sıddîka'nın Kur'ân'la beraati tescil edileceği âna kadar devam etti. Bütün sahabe O'nun iki dudağı arasından çıkacak bir çift söze bakıyordu.

Bazen O'nun karşısına çıkıp kaba-saba hareket eden ve hakarete bulunan insanlar olurdu. O, parmağını hafif indirip kaldırsaydı yüz kılıç birden o adamın kellesi üzerinde iner kalkardı. Ancak O, bu kaba-saba hareketleri hep mülâyemetle karşılamaya kararlıydı. O, kimseyi korkutmamaya o kadar çok dikkat ediyordu ki, vereceği kılıç veya bıçağı, kabza ve sap tarafıyla uzatıp öyle veriyordu. Böyle bir insan nasıl olur da haksız yere bir insanın canına kıyabilirdi?..

O, incelerden ince bir insandı. Karşısındaki insanların kaba-saba davranışlarından fevkalâde rahatsız olurdu. Ancak O, bu tür davranışları, kendi hilm denizine atar, eritir ve her şeye rağmen yumuşak davranırdı. His dünyası böylesine genişti. Zaten hastalık ve diğer rahatsızlıkları bizim duyup hissettiklerimizin kat katını yaşıyordu. O kadar ki, hasta olduğu bir gün, Abdullah b. Mes'ûd (r.a) O'na: "Ya Resûlallah bir fırın gibi yanıyorsun" demişti. Evet, Allah Resûlü'nün sinir sistemi o kadar gelişmişti ve O, o kadar duyarlıydı. İhtimal, O'nun parmağına batan bir iğne, bir başkasına saplanan mızraktan belki on kat daha ızdıraplı oluyordu. Bu hassasiyet O'na vazifesinin icabı duyarlı olabilmek için de verilmiş olabilir. Her ne olursa olsun. Bu kadar hassas bir insanın, çevresindeki kaba-saba hareketlerden rahatsızlığı da o ölçüde fazladır zannediyorum. Bir başkası o nisbette hassas olsa, her gün etrafını birkaç kere yıkar devirir ve bulunduğu yerde fırtınalar koparır. Ne var ki Allah Resûlü hiç böyle yapmamıştı ve yapmıyordu da; çünkü O bir hilm insanıydı. Şu kadar var ki, O'nun hilmi de gayet dengeliydi. Bir kâfirin küfrü O'nu iki büklüm eder, ağlatırdı. O, bir insanın hidayete erebilmesi için elinden gelen her şeyi yapardı. Fakat, bir ceza ve haddin tatbîki bahis mevzuu olduğu yerde de kat'iyen taviz vermez; kim olursa olsun mutlaka cezayı tatbik ederdi. Ancak O'nun ceza verdiği suçlardan hemen hiçbirini kendisine karşı işlenmiş suçlardan değildi. Aksine O'nun, kendisine karşı işlenmiş suçlardan affetmediği görülmemiştir.

Dini yaşamada da O, aynı şekilde davranırdı: Kendisine daima en ağırını seçer, başkalarına ise hep hafif olanını yüklerdi. Hatta ümmetine zorluk olmaması ve farz gibi telakki edilmesine meydan verilmemesi için, sünnetleri hep evinde ve yalnız olarak kılardı. Ayrıca, O'nun kıldığı nafîle namazların uzunluğuna dayanabilecek ikinci bir insan da yoktu. Bazen oruçlarını da öyle birbiri üstüne tutardı ki, buna savm-ı visal denir. O, bu çok ağır ve sadece kendinin götürebileceği işlerde hep yalnız yürürdü. Aslında Cenâb-ı Hak, O'nun gelmiş geçmiş bütün günahlarını affetmişti. Bunun bir mânâsı şu olsa gerek: Allah O'ndaki günaha girme istidadını daha baştan yok etmişti ki, zaten kendisi de, miraçla ilgili bir hadîsde mânevî bir ameliyattan geçirildiğini haber veriyor. O sırada meleklerin, sinesinden kesip attıkları bir parçadan söz ediyor ki, nefsaniliğe ait bir şey olması kaviyyen muhtemeldir. Allah Resûlü'nden, kat'iyen günah sayılabilecek bir fiilin südüru görülmemiştir. Buna rağmen, günde yetmiş defadan fazla tevbe ve istiğfar ediyordu. Evvela O, mahviyet, murakabe ve muhasebe insanıydı. Her adımda Cenâb-ı Hakk'a karşı, bir önceki adıma nisbetle daha fazla yaklaşmış olduğundan, kazandığı bu yeni

durum zâviyesinden eski ve mercûh haline bakıp istiğfar ediyordu. Yani her yeni gününde O, bir evvelki günü istiğfarla anıyordu. Bu denli günahsız bir insanın, insanlar arasında bulunmaya sabretmesi dahi, O'nun, hilminin enginliğini göstermeye yeter zannederim. Halbuki O, aynı zamanda nice saygısızca hareketlere maruz kalmış, bunlara da yine hilmle mukabelede bulunmuştur.

Buhari ve Müslim, Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ediyorlar: Zü'l-Huveysira adında birisi Resûl-ü Ekrem Aleyhisselam'a geldi (İhtimal... bu şahıs Moğol'du. Çünkü siyer kitapları bize bu şahsı şöyle resmediyorlar: Gözleri çukurca.. elmacık kemikleri biraz dışarıya fırlamış.. yüzü de ablak ve yuvarlaktı.. âdeta dövülmüş bir kalkan hissi veriyordu). Allah Resûlü o esnada mal taksiminde bulunuyordu. Efendimize hitaben küstahça şöyle demişti: "Ya Muhammed, adaletli ol!" (Bu söz bizden birisine söylenmiş olsaydı, zannediyorum ciddi bir sarsıntı geçirirdik. Oysa ki biz, hakikaten adaletsizlik de etmiş olabiliriz. Fakat kendisine bu söz söylenen zat, dünyaya adaleti getirmeye memur edilmiş bir peygamberdi.)

O sırada orada bulunan Hz. Ömer, bu saygısızca hitap karşısında birden kükrer ve: "Bırak beni şu münafığın başını alıvereyim, ya Resûlallah" der.

Allah Resûlü Hz. Ömer'i ve onun gibi düşünenleri teskin ettikten sonra bu adama döner ve şöyle seslenir: "Yazık sana! Eğer ben de adil olmazsam, başka kim âdil olabilir ki?"

Başka rivayet de şöyledir: "Eğer ben, adaletli değilsem, yandım, mahvoldum, demektir" Diğer rivayette bu hitap muhatabıdır: "Eğer ben adaletli olmazsam, sen yandın, mahvoldun, demektir."

Yani, ben ki bir peygamberim.. ve sen ki her şeyinde bana uymak zorundasın. Eğer ben bir istikamet insanı değilsem (haşa) sen yandın, demektir. Çünkü o zaman sen de istikamette olamazsın...

Allah Resûlü, her zaman olduğu gibi onu öldürmek isteyenlere izin vermiyordu. Çünkü O, tepeden tırnağa bir hilm insanıydı.

Ancak ileride önemli bir fitneye karışacak bir haricî tipini o gün, Zü'l-Huveysira'nın şahsında resmetmeyi de ihmâl etmemişti. Evet, Allah Resûlü, bu ırkın ileride fitne çıkaracağını, ümmetinin başına gâileler açacağını Allah'ın bildirmesiyle biliyordu. Nitekim, daha Hz. Ali devrinde, Allah Resûlü'nün haber verdikleri aynen zuhur etti. Nehrivan'da Hz. Ali'ye karşı gelen Haricîlerin büyük bir kısmı bu tip insanlardı...

Evet, İki Cihan Serveri işte bu adama da bir şey dememişti. Eğer başını kımıldatsa veya Hz. Ömer'den gelen teklife bir an sessiz kalsaydı, bu densiz insanın öldürülmesi kaçınılmazdı. Ancak Allah Resûlü, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine talim buyurduğu üzere hareket ediyor ve bu türlü cahillere takılıp kalmıyordu.

Zira Kur'ân O'na diyordu: "Sen cahillerden yüz çevir" (A'raf,7/199). Onlara takılıp kalma, yani onların yaptıklarından rahatsız olma. Cahil cahilce davranır. Sen ise asla cahil değilsin. Öyleyse, onların Sana davrandıkları gibi onlara mukabelede bulunamazsın. Sen, hilm sahibisin, yumuşak huylusun. Ve Sen bu hilminle gönüllere taht kurmaya namzetsin. Nitekim öyle de olmuştur. Allah Resûlü, hilmi sayesinde hem de hiç ümit edilmeyen insanların gönlünde taht kurmuştur.

Enes b. Malik anlatıyor: Hayber fethi sonrası bir kadın, bir koyunu kızartmış, içine de biraz zehir koymuş ve Allah Resûlü'nü yemeğe davet etmişti. Sofrada bulunanlardan Bişr İbn Berâ

ismindeki sahabi lokmayı ağzına koyar koymaz vefat etmişti. Demek ki bu kadın çok tesirli bir zehirle Allah Resûlü'nü öldürmek istemişti... Bu meselenin mucize yönü, şu andaki mevzumuz değil.. Allah Resûlü lokmayı ağzına götürürken, koyunun bir yanının kendisine, zehirli olduğunu haber vermesi üzerine yemek sofradan kaldırılarak, kadın derdest edilip huzura getirilmiş.. ve suçunu itirafıyla, Allah Resûlü'nü öldürmek için böyle bir yola başvurduğunu ifade etmiştir. Hatta rivayetlerde kadına şöyle bir söz de izafe edilir. Kadın, Allah Resûlü'nün huzuruna getirilip de, bunu niçin yaptığı kendisine sorulunca, şöyle demiştir: "Eğer Sen hakikaten Allah'ın gönderdiği bir peygambersen, bu zehir Sana tesir etmeyecektir. Yok eğer peygamber değilsen, insanlığı Senin şerrinden kurtarmak istedim."

Sahabi, derhal bu kadının öldürülmesi talebinde bulunur. Ancak, Allah Resûlü kendi adına kadını affeder. Fakat, ölen sahabi Bişr (ra) adına bir şey demez.

Kadının akıbeti hakkında iki rivayet vardır. Birincisi Bişr'in varisleri, kısas yaparak kadını öldürtmüşlerdir. İkincisi: Kadın ihtida edip müslüman olduğundan onlar da kadını affetmişler ve müslümanlığı kadının kurtuluş sebebi olmuştur.

Burada bizim, üzerinde durmak istediğimiz husus, Allah Resûlü'nün hilmiyle alâkalıdır ki, Allah Resûlü, canına kasdetmek isteyen bu yahudi kadını dahi affetmiştir. Hilimde zirveyi yakalama adına bu ne güzel bir örnektir.. evet, kâmil mânâda Hz. İbrahim'in başlattığı hilm dönemi Nebiler Sultanı'yla zirveleşmiştir.

Ebu Davud ve Nesaî, Ebu Hureyre'den rivayet ediyorlar: Allah Resûlü, mescidde ashabıyla sohbet etmiş ve tam Hücre-i saadetine çekilmek üzere iken bir bedevi Allah Resûlü'nün cübbesini arkadan çekerek "Ya Muhammed! Bana hakkımı ver. İki devemi de yükle. Zira sen, ne kendi malından ne de babanın malından veriyor değilsin." dediği duyuldu.

Bu ne küstahlık, bu ne terbiyesizlikti! Allah Resûlü'ne mücerred ismiyle hitap etmekle başlayan bu saygısızlık, diğer dedikleriyle, sıralanmıştı. Derken yine sahabe kükredi ve tabii Hz. Ömer'in sesi tın tındı; âdeta tansiyon yükseltmek için "bırak şunun başını koparayım Ya Resûlallah" diyordu. Ancak, Allah Resûlü, ashaba hitaben: "Bu adama istediğini verin" buyruğu Hz. Ömer'i de ashabi da yatıştırmıştı.

Düşünün ki, Allah Resûlü'nün, o, insanı incelerden ince hâle getiren sohbetinden sonra böyle bir davranış, davranış sahibinin nasıl bir kalb katılığına ve nasıl bir karaktere sahip olduğunu göstermesi bakımından yeter. Zira, Allah Resûlü'nün sohbetleri, ne bir veli ne de bir müşşidin sohbetine asla benzemez. Aslında bu ham söz ve bu yırtık beyanla o sohbetteki ferah-fezâ havayı duyurabilmemiz mümkün değildir. Fakat herkesin bilebileceği bir hakikat vardır ki, o da, Allah Resûlü sohbetlerinde, kendi varlık atmosferinin üstünden bir menfez açıp, Hak'tan gelen tecellilere ayna haline getirdiği vicdan ve kalbiyle, huzurunda oturanları bir hamlede, bir nefhada, o değıştirici insibağ yoluyla zirvelere çıkarmasıdır. Evet, çok kısa dahi olsa, O'nun huzurunda bulunabilenler beşerin ulaşabileceği en seçkin yerlere sıçramışlardır.

O'nun huzurunda tasavvurlar üstü insibağ vardı ve oraya bir kere giren âdeta melekleşir öyle çıkardı. Hem de sinelerinde hiçbir kötülük kalmazdı.

Bir İnsibağ Örneği

Hiçbir velinin sahabeye yetişememesindeki sırlardan en mühimi de işte bu insibağ hakikatıdır. Bu insibağla alâkalı asrımızdaki bir büyük zat şöyle diyor: "Ben kendi kendime, acaba Muhyiddin İbn Arabî gibi zatlar sahabe derecesine neden yükselemiyorlar diye düşünüyordum. Bir gün namaz kılarken Cenâb-ı Hak bana, sahabi gibi bir "secde" nasip eyledi. Anladım ki sahabe derecesine çıkmak mümkün değildir."

İhtimal ki, bu büyük zat için pencere açıldı ve ettiği bu secdenin sahabe secdesi olduğu da ona duyuruldu. Ne var ki burada işin fezlekesi önemlidir. O da şudur: Bu zat, bir rekat böyle bir namaza, bütün ibadetlerini verebileceğini söylemektedir. Halbuki bu zatın yetiştirdiklerinden, onu taklîden namaz kılan bir talebesinin namazını gördüğümde, kendi kıldığım namazlardan haya edip utanmıştım. İşte sahabi, sohbet-i Nebevî'de böyle bir zirvenin adıdır. Bizim, bir rekatına muvaffak olmadığımız namazı, onlar devamlı o derinlikte edâ ederler.

Çünkü onlar, derslerini bizzat Allah Resûlü'nden alıyorlardı. Hem, o devirde dinin bütün meseleleri ter ü taze ve orijinaldi. Bir gün kulakları tın tın ezan duyuyor ve bu belli bir müddet onların heyecan ve coşkunluğuna yetiyor... Bir başka gün ayrı İlahî bir sofraya ile, dinin diğer bir hükmü âdeta turfanda bir meyve gibi onların önüne konuluyor, bu defa da, bu semavî sofraya onlarda yeni bir gerilim hasıl ediyordu...

Her şeye rağmen bu şart ve atmosferde dahi erimeyen kalbler vardı ve bunlar Allah Resûlü'ne karşı kabaca, saygısızca davranabiliyorlardı... O incelerden ince zat, bu tür davranışlara müsamaha ile bakıyor ve hilminin okyanusunda âdeta eritemediği bir sertlik kalmıyordu.

Evet, O, bugünü, yarını, yarınları hesap ederek öyle davranıyordu. Eğer şiddet göstermiş olsaydı, Kur'ân'ın ifadesiyle, etrafında bulunanların hepsi dağılıp gidecekti. Demek ki onların gitmemesi bir cihetle Allah Resûlü'nün hilmi sebebiyleydi. O, insanları kırıp geçirmek, toplumu dağıtmak için değil, bütün insanları dünya ve ahiret saadetine erdirmek için gelmişti. İnsanlık, ebedî hayatı, O'nun gösterdiği yolda elde edecekti. Öyleyse, O'nun perspektifinde ebediyet vardı. O da davranışlarını böyle bir zamanüstü anlayışa göre plânlıyordu.

Hiz. Halid, Uhud'da müslümanlara büyük zarar dokunan bir insandı. Halbuki Allah Resûlü'nün huzuruna gelip teslim olduğunda, öyle bir muamele görmüştü ki, ertesi gün kendini neredeyse Allah Resûlü'nden bir parça kabul ediyordu. Hatta, bu esnada ilk muharebeye götürülmeşi ona çok ağır gelmiş ve sabaha kadar hiçkırığa hiçkırığa ağlamıştı. Bu da onun, Allah Resûlü'yle bir hamlede, ne seviyede bütünleştiğini göstermesi bakımından çok manidardır.

Ashaptan Amr b. Âs ve İkrime, her ikisi de önceleri Allah Resûlü'ne çok kötülük yapmışlardı. Allah Resûlü'nün hilmi, onları da öyle bir eritti ki, daha sonra her ikisi de âdeta küfrün başına çekilmiş birer İslâm kılıcı oldular. Eğer onların ileride kazanıp ihraz edecekleri bu seviye nazara alınmış olmasaydı, hiç mi hiç bu insanları sahabi arasında görmek mümkün olmayacaktı.

Ve İbn Hişam ki, onu herkes bilir. Ebu Cehl'in kardeşi, İkrime'nin de kayınpederi olan bu sahabi, Efendimiz'in vefatından az evvel müslüman olmuştu. Müslüman oluncaya kadar hep küfür cephesinin hem de ileri saflarında vazife alan İbn-i Hişam, İslâm'a girdikten sonra da hep ileride ve daha ileride bulunmuştu. Nihayet Yermük'te tıpkı kütükte doğranan bir et gibi doğranmış, şehid düşüp Rabbine yürümüşü. Son dakikalarında kendisine Huzeyfetü'l-Adevî, su vermek maksadıyla matarayı dudaklarına götüreceği sırada, biraz ilerden bir ses duyulur. Bu cılız ses de su istemektedir. İbn Hişam hemen matarayı dudaklarından iter ve işaretle suyun ona götürülmesini ister.. hâdisenin tafsilatı herkesin malumu.. bu ikinci şahıs da tam matarayı ağzına

götüreceği sırada başka bir sesin "su" diye inlediği duyulur. Derken ikinci şahıs da üçüncüye işaret eder.. ve ona ulaşılıncaya kadar o vefat etmiştir.. dönüp geri gidelim derken üçü de, bir yudum su içmeden hayata gözlerini yummuşlardır.

Diğergamlık.. Allah Resûlü'nün mümtâz hasleti. Ve Sahabe de Allah Resûlü'nden insibağla diğergamlık denen bu yüce haslette ilerilerin ilerisinde. Evet O, başkasına hayat vermek için yaşıyor ve akıllara durgunluk verecek fedakârlıklarda bulunuyordu. O öyle olduğu gibi, ashabi da öyleydi. Yukarıda verdiğimiz misâl ise binlerce sadece biri...

Zeyd b. Sâ'ne anlatıyor:

"Allah Resûlü benden borç para almıştı. Ben, o gün henüz müslüman değildim. Gününden evvel geldim, alacağımı istedim. Hatta O'na: "Siz Abdülmuttalip evlatları borcunuzu vermekte çok tembelsinizdir" dedim. Benim bu sözüme Ömer kükreyerek: "Ey Allah düşmanı, eğer yahudilerle aramızda anlaşma olmasaydı, senin kelleni uçururdum! Allah Resûlü'ne karşı terbiyeli konuş" dedi. Allah Resûlü bana bakarak tebessüm etti. Ve Ömer'e hitaben de: "Ya Ömer, bu adama hakkını ver. Ve korkuttuğun için de ona yirmi sa' ilave et" buyurdu."

Hâdisenin gerisini Hz. Ömer anlatıyor: Allah Resûlü'nün emri üzerine kalktım, Zeyd b. Sâ'ne'ye verilmesi gerekenleri vermek üzere onunla yola koyuldum. Derken bana, yolda hiç beklemediğim şu sözleri söyledi:

"Ya Ömer! Biliyorum benim davranışına kızdın. Ancak ben Tevrat'ta, son peygamber hakkında söylenenlerin hepsini O'nda gördüm. Sadece Tevrat'ta bir âyet şöyle diyordu: "O'nun hilmi cehline sebkât etmiştir. Cahillerin şiddeti O'nun ancak hilmini artırır." Ben acaba O'nun hilmi, Tevrat'ta söylendiği gibi midir, bunu öğrenmek istemiştım ve dediklerimi de bunun için demiştım. Şimdi inanıyorum ki, O, Tevrat'ın geleceğini haber verip müjdelediği peygamberin tâ kendisidir. Şu andan itibaren ben de O'nun son nebi olduğuna iman edip şahadet getiriyorum."

Allah Resûlü, yahudi alimi Zeyd b. Sâ'ne'nin gönlünü de yine hilm u silmiyle yumuşatmış ve onun hak din olan İslâm'a girmesine sebep olmuştu.

Evet, Allah Resûlü, başkasının tahammül edemeyeceği ölçüde halim ve yumuşak huyludur. Ancak, O'nun bu hilmi de ayrı bir denge ve istikamet buudluydu. Kendi şahsına yapılan her türlü hakarete karşı hilmle davranan Allah Resûlü, bir başkasına karşı yapılan haksızlık karşısında kükreyen bir aslan gibi celallenir ve hak yerini buluncaya kadar da hiddeti bir türlü dinmek bilmezdi. Haksızlık kime karşı, kim tarafından yapılırsa yapılsın, İki Cihan Serveri'nin tavrı hep aynıydı. Ve hele dinî emirlerin ihmale uğraması O'nu öylesine ayaklandırırdı ki, artık durup-dinlenme bilmezdi ki; bu da O'nun nasıl bir denge insanı olduğunun en açık ifadesidir. Birbirine zıt gibi görünen bu iki hareket tarzı, Allah Resûlü'nün mümtâz şahsiyetinin semâvî yanlarındandı. Şimdi bir fikir vermek için söyledığımız hususlara, müşahhas bir-iki misâl arzetmeye çalışalım:

Buharî ve Müslim, Ebu Mesud el-Ensârî'den naklediyorlar: "Bir gün Allah Resûlü'nün huzuruna bir sahabi geldi. Bu sahabi, Allah Resûlü'nün gönderdiği ve mescide gelemeyenlere namaz kıldırmasını emrettiği şahıstan şikayet ediyordu. Çünkü imam olan bu zat, sabah namazlarını çok uzatıyordu. Şikayete gelen sahabi Allah Resûlü'ne aynen şöyle diyordu: "Ya Resûlallah! Falan yüzünden nerede ise, cemaata gitmeyeceğim. Çünkü namazları çok uzatıyor."

Onun bu sözü üzerine Allah Resûlü, kaşlarını çattı, celâllendi ve minbere çıkarak orada bulunanlara şunları söyledi: "Ey insanlar! Siz insanları nefret ettiriyorsunuz. İçinizden kim namaz kıldırırsa, namazı hafif tutsun. Çünkü aranızda, hasta, yaşlı ve ihtiyaç sahibi insanlar var..."

Bizzat kendisi de buna riayet ederdi. Bazen namazı uzun kıldırır bazen de cemaatin durumuna göre oldukça kısa keserdi.

Allah Resûlü, Muaz b. Cebel'i çok severdi. Ancak onun yatsı namazlarını çok uzun kıldığı şikayeti kendisine ulaşınca, yine celallendi ve çok sevdiği bu sahabiye: "Sen fitne misin, sen fitne misin, sen fitne misin?" diyerek itapda bulundu."

Üsâme b. Zeyd, kumandanı bulunduğu seriyenin başında bir muharebede: "Tamam, kabûllendim" diyerek müslüman olduğunu ifade etmek isteyen şahsı, korkusundan böyle söylediğine hükmederek öldürmüştü. Diğer bir rivayete göre bu adam şehadet de getirmişti. Ancak birinci sözü söylediye zaten müslüman olmamıştı. Yok, şehadet getirdiyse bunu korkusundan yapmıştı. Hz. Üsâme böyle düşünüyordu ama, dönüşte hâdisse Allah Resûlü'ne haber verilince, İki Cihan Serveri, derhal Üsâme'yi huzuruna aldı. Onu istintak etti, Üsâme de hiçbir şey ketmetmeden vak'ayı olduğu gibi anlattı. Bunun üzerine Allah Resûlü, o derece celallendi ki durmadan: "Yarıp da kalbine mi baktın!" diyor ve çok sıkıldığını ortaya koyuyordu. Hatta bu sözü o kadar tekrar etmişti ki, Hz. Üsâme: "Keşke bugüne kadar müslüman olmasaydım da, bu sözleri duymasaydım" diyecek kadar bunalmıştı. Halbuki Üsâme, Allah Resûlü'nün kucağında büyüyen ve Allah Resûlü tarafından Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kadar sevilen bir insandı.

Bir gün Ebu Zerr, Bilal'e hitaben: "Ey siyah kadının oğlu" demişti. Bilal de ağlayarak gelip, Allah Resûlü'ne şikayette bulununca Allah Resûlü Ebu Zerr'e karşı gadaplanmış: "Sende hâlâ cahiliye emâresi var", sözüyle ona tevbihte bulunmuştu.

Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer arasında geçen bir küçük tartışmada, Hz. Ebu Bekir'i rencide eden Hz. Ömer muhatap alınmış ve Hz. Ebu Bekir'in hakkı, Ömer'de bırakılmamıştı. Halbuki İki Cihan Serveri Hz. Ömer'i de çok seviyordu.

Bu ve benzeri yüzlerce misalden anlıyoruz ki, Allah Resûlü'nün hilmi de diğer sıfatları gibi yine denge buudluuydu. Evet, bütün meselelerde olduğu gibi, O, bu hususta da tam sırat-ı müstakimi temsil ediyordu. Kendi şahsına yapılan en uygunsuz hareketlere karşı engin bir müsamaha ve hilm insanı olan İki Cihan Serveri, bir başkasına yapılan zerre kadar haksızlığa asla rıza göstermiyor, haksızlık yapan kim olursa olsun, mutlak onu karşısına alıyor ve ihkak-ı hak ediyordu.

O'nun hilmi cehline sebkat etmiştir

İslâm'a Davette Kavlı Leyyin ve Mülayemet Esası

İslâm bize, "kötülükleri iyilikle savmamızı", hak ve hakikate davet için firavunun karşısına çıkıldığında dahi kavlı leyyin, tavr-ı leyyin, hâl-i leyyin, (yumuşak söz, yumuşak tavır ve yumuşak hâl) yolunu emir ve tavsiye buyurmaktadır. İnsanları en çok etkileyebilecek ve onların gönüllerini en çok kazanabilecek hususların başında şüphesiz yumuşak söz ve tatlı dil gelmektedir. Zîrâ yumuşak söz ve güler yüz, insanın gönlüne, kalbine ve ruhuna daha munis

gelir. Bu yüzden yumuşak sözlü insanlar, toplum içinde sıcak ve yakın bir ilgiye mazhar olurlar ve her zaman sevilirler.

Biz bu makalemizde önce İslâm davet usûlünün en temel prensiplerinden olan “kavl-i leyyin”in ne anlama geldiğini ve Kur’ân’da nasıl bir çerçeveye oturtulduğunu inceleyeceğiz. Daha sonra da, Hz. Peygamber’in (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatında ve tebliğ metodunda yumuşak sözün ve yumuşak davranışın önemine, yani “kavl-i leyyin” prensibine temas edecek ve buradan hareketle de bütün tebliğ erlerinde bulunması gereken özelliklere ışık tutmaya çalışacağız.

A. Kur’ân’da Yumuşak Söz (Kavl-i Leyyin) “Lîn” kelimesi sertlik ve kabalığın zıddı olup nezaket, kibarlık, yumuşaklık ve yumuşak huyluluk anlamlarına gelir.¹ Yine “Lin” kelimesi güzel muamele etme ve affedici olma mânâlarını da kapsamaktadır. “Yumuşak söz” şeklinde tercüme edilen “kavl-i leyyin” ifadesi ise nezaketle, şefkatle ve tatlı dille konuşma anlamlarını ihtiva etmektedir.² Kavl-i leyyinden başka hilm ve rıfk kelimeleri de benzer anlamda olup ağırbaşlılık sükunet sabır ve yumuşaklık³ mânâlarına gelir. Özellikle hilm kelimesi daha ileri bir seviyeyi ifade ederek öfkenin kabarması hâlinde itidal ve sükuneti koruma şeklinde açıklanmıştır.⁴ Bu çerçevede “lîn” kelimesi insanlar arası münasebetlerde yumuşaklık, yumuşak davranma ve tatlı dille konuşma olarak tanımlanabilirken “hilm” kelimesi ise beşerî münasebetlerde hoşgörülük ve bağışlayıcı davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî bir erdem olarak açıklanabilir.⁵

Bu kısa kavram tahlilinden sonra Kur’ân-ı Kerîm’de kavl-i leyyin prensibinin nasıl yer aldığına temas edebiliriz.

Yüce Allah, Kur’ân’da Hz. Musa ve Hz. Harun’a yönelik şöyle hitapta bulunmaktadır:

أَذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ

“İkiniz Firavun’a gidin; çünkü o, iyice azdı. Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin. Olur ki aklını başına alır, yahut hiç değilse biraz çekinir.”⁶

Görüldüğü gibi Yüce Allah, Hz. Musa ve kardeşini Firavun’a gönderirken onlara yumuşak söz söylemelerini emretmektedir. Yüce Allah tarafından verilen bu emir, bir Müslüman’ın düşmanına olan tutumunu belirlemede temel kriter olarak dikkat çekmektedir. Buna göre âyette “kavl-i leyyin” ifadesinin kullanılması, Firavun’a karşı hem nasıl konuşulacağına hem de nasıl davranılacağına ışık tutmaktadır. İbn Abbas, âyetteki “kavl-i leyyin” ifadesini, Hz. Musa ve Hz. Harun’un konuşmalarında sert ve kaba olmayıp latîf olmaları şeklinde yorumlar.⁷ Aynı şekilde bazı müfessirler de bu ifadeyi, nezaket, kibarlık ve yumuşaklık olarak açıklamışlardır.⁸ Bikâî bu âyeti esas alarak “emri bi’l-ma’ruf” görevini yerine getiren insanların muhatapların seviyesine göre derece derece en güzel şekilde yumuşak davranmaları gerektiğine özellikle dikkat çekmektedir.⁹

Buna göre Hz. Musa'ya emredilen tebliğ metodundan anlaşılan, Allah'a davet konusunda kabalık ve sertliğin terk edilerek yumuşak söz ve şefkate mutlaka yer verilmesidir. Bir tarafta insanların en azgın ve kibirli olanı, diğer tarafta da Allah tarafından insanlar arasından seçilmiş, mertebesi en yüksek kul bulunmaktadır. Durum böyle olmasına rağmen Yüce Allah, Hz. Musa'ya, Firavun'la konuşurken yumuşaklıkla ve nezaketle davranmasını emretmektedir.¹⁰ Burada dikkati çeken önemli bir husus, Kur'ân'ın düşünmeyi, Allah'tan korkmayı "kavl-i leyyin" e bağlamasıdır. Bu yaklaşım mefhum-u muhalifiyle ele alınacak olursa, "Sertlikle üzerine giderseniz ne düşünür ne de haşyet duyar." mânâsını çıkarmak mümkündür. Ayrıca söz konusu âyette korkulan veya umulan bir durumun beklendiği ve o işin mümkün olabileceği "lealle" edatıyla ifade edilmiştir. İlahî Beyan'daki bu üslûp, muhatap Firavun bile olsa yumuşak bir tavrın karşındaki insanı yumuşatacağı ve onu da tezekküre sevk edeceği mânâsına geliyordu.¹¹

Şu hâlde tanrılık iddiasına kalkışabilecek kadar haddini aşan bir kişinin nasihat dinleyip Allah'tan korkması ümidinin, yumuşak söze bağlı kılınması, konumuz açısından oldukça önem arz etmektedir.

Diğer taraftan başta Mukatil (v. 150/767) olmak üzere bazı müfessirler "kavlen leyyinen" ifadesini Nâziât Sûresi'nde geçen

أَذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى

"Firavuna git, zîrâ o iyice azdı! Ona de ki: kendini arındırmaya gönlün var mı?"¹² âyetiyle tefsir etmişlerdir.¹³ Soru tarzında gelen bu cümle son derece nazik, kibar ve muhataba değer veren bir hitap özelliğine sahip olması yönüyle Hz. Musa'nın Firavun'la konuşurken nasıl bir üslûp kullanması gerektiğini bildirmektedir. Bu da peygamberlik makamına yaraşır bir şekilde muhatapla konuşurken -düşman bile olsa- son derece tatlı ve yumuşak bir hitap seçmektir. Böylece Kur'ân, daha evvel zikredilen tatlı dille ve nezaketle konuşma hususuna,¹⁴ Nâziât Sûresi'nde geçen bu âyetle tekrar dikkat çekmektedir.

Yine Firavun'la konuşurken onun konumunu dikkate alacak şekilde bir künye ile hitap etme de,¹⁵ bu âyet etrafında yapılagelen tefsirlerdendir.¹⁶ O dönemde Firavun'a yönelik farklı şekildedeki lâkaplarla (ebu murre, abu'l-abbas, abu'l-velid, abu musab) hitap edildiği söylenmektedir. Künyeye hitap etme ise genel olarak muhataba bir değer ve şeref verildiğini gösterir.

Fazl b. İsa, Kur'ân'da Firavun'a karşı gösterilen yumuşaklık ve nezaketten esinlenerek İlahî ahlâkı şöyle ifade eder:

"Ey kendisine düşmanlık yapana bile sevgisini gösteren Allah'ım, Kim bilir seni dost edinene ve sana yakarıştta bulunana nasıl yakınlık gösterirsin!" Yine bu âyetten ilham alan Yahya b. Muaz, ağlayarak duygularını şu özlü ve mânâ yüklü cümlelerle dile getirir:

“İlahî “Ben ilahım.” diyerek Sana ilâhlık taslayana işte Sen’in merhametin, Kimbilir “Sen Allah’sın.” diyerek Sen’in ilâhlığını kabul edene karşı Sen’in merhametin nasıl olur!”¹⁷

Ayrıca Kur’ân’daki “kavl-i leyyin” ifadesi çerçevesinde dikkatleri çeken bir husus da şudur: Hiçbir insan, Firavun gibi kötü olamayacağına göre her ne inançtan olursa olsun, diğer insanlara karşı sertliği ve kabalığı bırakarak yumuşak tavır sergileme, güler yüz gösterme ve tatlı dille konuşma, insanlar arası münasebetlerin sağlıklı bir zemine oturması için Kur’ân’ın getirdiği temel ilkeler arasında yer almaktadır.

Abbasi Devleti’nin seçkin halifelerinden Harun er-Reşid’in yanına bir gün zahid bir kişi gelir. Bu zât, yaptığı işlerden dolayı halifeye öyle sert bir dil kullanır ki, Harun er-Reşid: “Bu senin yaptığın nasihat ve irşad değil, insafli ol.” deme mecburiyetinde kalır ve şunu söyler: “Cenab-ı Hak senden daha çok hayırlı birisini (Hz. Musa ve Hz. Harun’u) benden çok daha şerli birisine (Firavun’a) göndermiş ve yumuşak sözle muamele etmelerini, güzel bir şekilde davette bulunmalarını emretmiştir.”¹⁸

Müfessirlerin genel olarak kavl-i leyyin hususunda yaptıkları yorumlardan çıkan sonuç, Hz. Musa ve kardeşinin, Firavun’u hak dine çağırırken, son derece nazik, kibar ve yumuşak bir şekilde konuşmuş olmasıdır.¹⁹ Özellikle vurgulamak gerekir ki yumuşak söz ve yumuşaklık, insanların gönüllerinde daha çok tesir uyarmakta ve genel olarak daha faydalı neticeler doğurmaktadır. Bu yüzden iki Peygamber, Firavun’a karşı yumuşak bir üslûpla konuşmuş ve ona “Sen yalancısın.”, “Sen azabı hak ediyorsun.” şeklinde incitici bir üslûp kullanmamışlardır.²⁰ Büyük Müfessir Fahrüddîn er-Râzî davette yumuşak davranmanın kalb ve gönüllere daha çok tesir edeceğini buna mukabil kaba ve sert davranışın da nefreti ve kabul etmemeyi netice vereceğini bildirmektedir.²¹

Yumuşak söz ve tatlı dil sadece Hz. Musa ve kardeşine ait bir tutum değil bütün peygamberlerin Hakk’a davet metotlarının genel karakteristik özelliğidir. Çünkü peygamberlerin, Hakk’a davetlerinden maksat büyüklük taslamak, fayda vermeyen sert ve kaba sözler sarf etmek, muhatabı kırmak ve incitmek değil, muhatapta hidâyet ışığının uyanmasına vesile olmaktır.²² Nitekim Kur’ân, Hz İbrahim’in sıfatlarını anlatırken mealen; “İbrâhim çok yumuşak huylu, şefkatli ve kendisini Allah’a teslim eden bir kuldu.”²³ buyurarak bu hususa dikkatleri çekmektedir.

İslâm alimlerinin bu âyet etrafında yaptıkları yorumlardan hareketle tebliğde bulunan insanların yani tebliğ erlerinin, muhatapları kim olursa olsun hatta Firavun, Nemrut, Şeddad gibi kalb ve kafaları imana kapalı ve küfre programlanmış insanlar bile olsa, anlatacakları hususları yine “kavl-i leyyin ” ile anlatmaları gerektiği sonucuna varılabilir.

Sözünü ettiğimiz çerçevede bir Peygamber’den amansız bir düşmanı karşısında en öncelikli ve en önemli görevlerinden biri olan risalet vazifesini yerine getirirken bile yumuşak ve hoşgörülü olması isteniyorsa, risalet görevi dışındaki ferdi ve sosyal hayat alanlarında diğer insanlarla ilişkilerinde mülayemet, incelik, şefkat ve hoşgörü gibi pozitif değerlere yer vermesi ve bunları esas alması evleviyetle gerekmektedir.

B. Peygamber Efendimiz ve Mülâyemet Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), insanlığa İslâm dinini tebliğ etmiş ve İslâm'a davet vazifesini bütün Müslümanlara bir görev ve miras olarak tevdi etmiştir. Ancak O, ümmetine sadece tebliğ görevini değil, tebliğ görevinin metodunu ve nasıl yapılması gerektiğini de miras olarak bırakmıştır.

Kuran, Hz. Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) hitaben

أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et.” buyurarak tebliğ görevinin nasıl yerine getirileceğini bildirmektedir. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da yirmi üç yıla yaklaşan peygamberlik hayatı boyunca insanları dalâletten hidâyete, zulmetten nura ve küfürden imana çağırırken onlara son derece yumuşak davranmış ve en güzel şekilde muamele etmiştir. Çünkü O, Kur'ân'ın ifadesiyle pek üstün bir ahlâk üzerindedir.²⁴

Hz. Peygamber'in yüce ahlâkı, hoşgörülü oluşu, yumuşaklığı ve yufka yürekliliği sarıh bir şekilde Âl-i İmrân Sûresi'nde geçen

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

“İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi.”²⁵ âyetiyle vurgulanmakta ve övülmektedir. Hz. Peygamber'in katı kalbli olması durumunda ise, insanların onun etrafından dağılacağı ifade edilerek, davranışlarında sevgi, hoşgörü ve bağışlama prensiplerine devam etmesi istenmektedir.²⁶ Şüphesiz bu âyet, Hz. Peygamber'in büyüklüğünü, yüce ahlâkını, onun kaba davranışlardan uzak bulunduğunu, şefkat ve merhametle dopdolu olduğunu ve yumuşaklıkla muamele ettiğini göstermektedir.

Razî, bu âyetin ışığında Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) risaleti ile ahlâkı arasında güzel bir münasebet kurarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün âlemlerin imamı olduğuna göre, onların en halimi ve en güzel ahlâklısı olması gerekir.”²⁷ Demek ki Hz. Peygamber'deki bu güzel ahlâk, yumuşaklık ve yufka yüreklilik, O'nun peygamberliğinin ve bütün insanlara rehber olmasının gereğidir.

Bir başka açıdan bakıldığında İslâm gibi evrensel bir mesaj getiren ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan bir peygamberin olumsuz vasıflar taşıması, kaba ve sert davranış sergilemesi düşünülemez. Çünkü kaba ve katı kalbli bir kimse başka bazı erdemlere sahip olsa da, muhataplarında nefret uyandırır. Bu durumda insanlar böyle bir kimseyi dinlemek ve onunla

konuşmak istemezler. İncitici ve sert bir üslûpla konuşma elbette muhatabın uzaklaşmasını netice verir.

Hız. Peygamber, hadîs-i şerîflerinde de Yüce Allah'ın her işte yumuşaklığı sevdiğini ve sertlik ve kabalığa karşı vermediği şeyleri yumuşaklığa verdiğini bildirmektedir.²⁸ Bir başka ifadeyle, Yüce Yaratıcı, yumuşaklığa karşılık verdiği şeyleri, kabalık ve sertlik karşısında vermemektedir. Nitekim Yüce Allah'ın bir kulu sevdiği vakitte, ona rıfkı ihsan edeceği ifade edilmiş²⁹ ve bazı nebevî beyanlarda yumuşaklık ve mülâyemetten mahrum olanların bütün hayırdan mahrum kalacağı belirtilmiş ve³⁰ الرفق يمن "Yumuşaklık berekettir."³¹ buyrulmuştur.

Yumuşak davranma ve mülâyemetle ilgili bir başka hadîs-i şerîfe göre ise zulme uğradığında sabreden, kendisine kötülük edilince affeden ve cahilce davranışlara maruz kaldığında onlara yumuşaklıkla ve mülâyemetle muamele eden insanların kıyamet gününde cennete koşarak gideceği ifade edilmiştir.³²

Yine Hz. Peygamber, (gündüzleri) oruç tutan (geceleri) ibadetle geçiren kişinin ulaştığı dereceye, kulun güzel ahlâkla ve mülâyemetle ulaşabileceğini bildirmektedir.³³ Bu konu etrafında çok önemli taahşidatlarda bulunan Hz. Peygamber, en yakınında bulunan Hz. Aişe'ye (r.a) bir gün şöyle buyurmaktadır:

"Ya Aişe! Sen Yumuşak davran. Çünkü yumuşaklık bir şeyde bulunursa kesinlikle onu süsler ve bir şeyden çıkarsa da mutlaka onu çirkinleştirir."³⁴

Bu çerçevede Hz. Peygamber'e ait daha pek çok nurlu beyanlar bulunmaktadır. Bunlar arasında konumuzla yakından ilgisi bulunan şu nebevî beyanlar, varlık gayeleri insanlara hak ve hakikati anlatmak olan müminler için çok önemli tavsiye ve öğütler ihtiva etmektedir:

"Cehennem'e haram olan veya Cehennem'in kendisine haram olduğu kimseyi size haber vereyim mi?"

Cehennem her yumuşak huylu, uysal, sakın, kolaylık gösteren ve insanlara yakın duranlara haram kılınmıştır.³⁵

"Rıftan nasibi verilen bir kimseye hayırdan da nasibi verilmiştir. Yumuşaklıktan nasibi verilmeyen bir kimse ise hayırdan da mahrumdur."³⁶

İşte Hz. Peygamber'den gelen bu öğüt ve tavsiyeler, müminlerin güzel ahlâkı ve yumuşaklığı, kendi fitratlarına mal etmeleri gerektiğini göstermektedir.

Şu halde kavli leyyin çerçevesinde baştan beri zikredegeldiğimiz İlahî hitaplar ve hadîsler bir bütün olarak değerlendirildiğinde tebliğ insanının sadece yumuşak sözle konuşmasının yetmediği, bununla birlikte yumuşaklığın onun aslı vasfı hâline gelmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde, pek çok olumsuz hâdiselerin ve yanlışların yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Yani, kavli leyyin, mürşidin fitratı ile bütünleşmemişse ve içinden gele gele o hâli

yaşayamıyorsa, er-geç damarına basıldığında iç kimliği ortaya çıkacak ve tamaratı tahribata çevirecektir. Böyle bir sertlikle karşı karşıya kalan muhataplar da, onun temsil ettiği düşünceden de, davadan da uzaklaşacaklardır. Bu yüzden kavli-i leyinin fitrat hâline getirilmesi tebliğ ve irşatta bulunanlar için çok önem arz etmektedir. Bu da ancak hâl-i leyin, tavr-ı leyin, kalb-i leyin ve şekl-i leyin ile mümkün olacaktır.³⁷

Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken bir husus şudur: Yumuşaklık ve mülâyemet, hiçbir zaman davet konusu olan iman ve İslâm esaslarının yumuşatılması ve değiştirilmesi mânâsına gelmez. Bu yüzden denebilir ki yumuşaklık, davet konularında tedriciliğe riayet ederek, İslâm'a davet metodunda söz konusudur.

Sonuç Netice itibariyle Müslümanların her devirde insanları hak ve hakikate çağırırken peygamberlerin çizgisinde olmaları ve onların davet usûlüne uygun davranmaları gerekmektedir. Peygamberler ise insanlara şefkat ve merhamet duygularıyla muamele etmişler ve davet metotları olarak genellikle yumuşak davranmayı ve tatlı sözle konuşmayı tercih etmişlerdir. Bu yüzden müminin, hizmet insanının herkesten daha duyarlı davranarak muhataplarına karşı kullanacağı dilin ve sergileyeceği davranışların yumuşak olmasına itina göstermelidir.

Unutulmamalıdır ki, en sert ve en katı insanlar bile tatlı dil ve güler yüz karşısında yumuşama gösterebilir. Dilimize yerleşmiş olan “Tatlı söz, yılanı deliğinden çıkarır.” atasözü de bu hususu çok veciz bir şekilde açıklamaktadır. Bu yüzden muhatap kim olursa olsun, tebliğ görevini yerine getiren kimselerin muhataplarına bir şeyler anlatabilmeleri için mülâyim ve müsamahakâr olmaları vazgeçilmez şartlardır. Bir başka ifadeyle iyiliği emreden her kişinin üzerine düşen, yumuşak sözle konuşmak ve hoşgörülü olmaktır.³⁸ Zîrâ “**Yumuşaklık, Hakk'a davetin esasıdır.**” Hakk'a davet ve tebliğ âdâbi ise, bir yandan sertlik ve kabalığın terk edilmesini, diğer yandan da mülâyemet ve yumuşaklığı gerektirmektedir. Şu hâlde mülâyemet gösterme, yumuşak huylu ve geçimi kolay bir insan olma, tebliğ ve irşat vazifesini yerine getiren bir müminin, en önemli vasıfları arasında sayılabilir.

*Araştırmacı-Yazar Dr. Ali Can, Yeni Ümit acan@yeniunit.com.tr

Dipnotlar 1. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “lyn” mad., Beyrut; Râzî, Muhtârü's-Sihâh, Çağrı Yay., İstanbul, 1987, s. 611.; İsfehânî, el-Müfredat, “lyn” mad., Beyrut. 2. Semerkandî, Bahrü'l-Ulûm, Beyrut, 2/344; İbn Âşûr, Tefsirü't-Tahrir ve't-Tenvir, Tunus, 16/225. 3. Razi , Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut, 1990, 10/140. 4. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “Hilim”, mad.; Cürcani, et-Tarifât, “Hilim”, mad., 5. DîA., “Hilim” mad., 6. Tâhâ, 20/44. 7. Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs, Tahrân, s. 262. 8. Mâverdî, en-Nuket ve'l-Uyûn, Beyrut, 1992, 3/405. 9. Tâhâ, 20/44. 10. Râzî, a.g.e., 3/153; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/154. 11. M.Fethullah Gülen, Prizma-1, 40; Kırık Testi-5, 223. 12. Nâziât, 79/18. 13. Mâverdî, en-Nuket ve'l-Uyûn, 3/405. 14. Tâhâ, 20/44. 15. Mehmed Vehbi Efendi, Hulasatü'l-Beyan, İstanbul, 1966, 8/ 3291. 16. Taberî, Câmiu'l-Beyân, Beyrut, 1984, 16/169. 17. Hâzin, Tefsirü'l-Hazin, Beyrut, 1995, 3/205; Âlûsî, a.g.e., 16/195. 18. İbnü'l-Cevzi, el-Muntazam, Beyrut, 8/328. 19. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/154. 20. Cezâirî, Eyseru't-Tefâsîr, 1993, 3/353. 21. Râzî, a.g.e., 13/33. 22. İbn Âşûr,

16/225. 23. Hud, 11/75. 24. Kalem, 68/4. 25. Âl-i İmrân, 3/159. 26. Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, 3/196. 27. Razi, a.g.e., 9/50. 28. Buhârî, İstitâbetu'l-Mürteddîn, 4; Müslim, el-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb, 23. 29. Taberanî, Mu'cemu'l-Kebir, 2/306. 30. Ebû Davûd, Edeb, 12. 31. Beyhakî, Şuabü'l-İman, 6/139. 32. Beyhaki Şuab'ü-İman, 6/263. 33. Ahmed b. Hanbel, 6/133; Taberanî, Mu'cemu'l-Evsat, 6/232. 34. Ebû Davûd, Cihad, 2; Sahihi ibn Hibban, 2/310. 35. Ahmed b. Hanbel, 1/415; Beyhakî, Şuabu'l-İman, 2/215. 36. Tirmizî, Kitabü'l-Birri ve'ss-Silat, 67. 37. M.Fethullah Gülen, Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar, s. 275. 38. Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs, 3/196.